

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างประชากร มีผลกระทบต่อสภาพสังคมในองค์กร ประเทศไทยมีประชากรที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป และกำลังจะเกษียณอายุเป็นจำนวนมาก เป็นกลุ่มประชากรที่เพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องเรื่อยมา จากจำนวนประชากรไทยทั้งหมด มีผู้สูงอายุจำนวน ๒.๘ ล้านคน หรือร้อยละ ๕.๖ ในปี ๒๕๒๘ มาเป็นจำนวนประมาณ ๓.๔ ล้านคน หรือร้อยละ ๖.๑ ในปี ๒๕๓๓ จำนวน ๕.๕ ล้านคน หรือร้อยละ ๙.๐ ในปี ๒๕๔๓ จำนวน ๖.๓ ล้านคน หรือร้อยละ ๙.๘ ในปี ๒๕๔๘ และยังมีการคาดการณ์ด้วยว่าในปี ๒๕๖๘ ประเทศไทยจะมีผู้สูงอายุมากเป็นลำดับที่ ๕ ในทวีปเอเชีย ซึ่งมีจำนวนประมาณ ๑๓.๙ ล้านคน หากประชากรผู้สูงอายุไทยที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง ซึ่งทำให้เกิดปัญหาทางด้านสังคม การเกษียณอายุอาจจะทำให้บุคคลไม่ได้รับการยกย่องจากสังคมเหมือนเดิม โดยเฉพาะผู้ที่เคยเป็นข้าราชการตำแหน่งสูงซึ่งเคยมีอำนาจและบริวารแวดล้อม เมื่อเกษียณอายุราชการ อาจเสียดายอำนาจและตำแหน่งที่เสียไป อีกทั้งเยาวชนและหนุ่มสาวหลายคนมีทัศนคติไม่ดีต่อเกษียณอายุ เห็นคนรุ่นเก๋าล้าสมัย ทำให้ผู้เกษียณอายุขาดแรงจูงใจในการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ

สิ่งที่ถือเป็นเรื่องที่สำคัญ และควรให้ความสนใจเพิ่มขึ้นในการเตรียมพร้อมในการรับสภาพต่อการเกษียณอายุการทำงานนั้นคือ การที่บุคคลในสังคมมีการเตรียมตัววางแผนหรือไม่ ดังที่ธาดา วิมลวัตรเวที กล่าวไว้ว่าเมื่อก้าวสู่วัยเกษียณอายุการทำงาน บุคคลจะต้องพบกับความเปลี่ยนแปลงมากมาย ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสังคมที่เกิดขึ้นอย่างไม่ได้ตั้งตัวมาก่อน การเตรียมความพร้อมให้กับชีวิตหลังเกษียณอายุนั้น มีความสำคัญและจำเป็นกับบุคคลที่กำลังจะก้าวเข้าสู่ช่วงเวลาของชีวิตที่เรียกว่าวัยเกษียณอายุ ผู้ที่ไม่มีการเตรียมก่อนการเกษียณทำงาน มักจะกลายเป็นผู้ที่ต้องใช้ชีวิตในวัยหลังเกษียณอายุการทำงานอย่างไม่มีความสุข ซึ่งการที่บุคคลที่กำลังจะก้าวสู่วัยเกษียณอายุนั้นเกิดความไม่พร้อมในการเตรียมตัว จนทำให้เกิดความคับข้องใจ ความไม่รู้ถึงเป้าหมายชีวิต จิตใจทรมาน จะไม่สามารถรับสภาพกับสภาวะวิกฤตดังกล่าวได้^๑

ความสำคัญอีกประเด็นหนึ่งคือ ช่วงระยะเวลาหลังการเกษียณอายุการทำงานถือเป็นช่วงเวลาที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง สำหรับบุคคลทั่วไป เพราะในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ถือเป็นช่วงเวลาช่วงสุดท้ายของชีวิต เป็นช่วงเวลาที่ต้องหยุดพัก จากการทำงานและเกษียณตัวเองออกจากการทำงาน ซึ่งบุคคลเหล่านี้ประสบปัญหาต่างๆหลายด้านทั้งปัญหาสุขภาพ เศรษฐกิจ การขาดเพื่อน ที่อาศัย และปัญหาการปรับตัว โดยปัญหา ที่เกิด ขึ้นมีทั้งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของร่างกายในลักษณะของการเสื่อมถอยลงไปตามธรรมชาติ ทั้งที่ความเป็นจริงบุคคลเหล่านี้สามารถพึ่งพาตนเองได้ดี และสามารถ

^๑ ธาดา วิมลวัตรเวที, “การเตรียมตัวก่อนการเกษียณอายุทำงานของบุคลากร สังกัดมหาวิทยาลัยของรัฐ” วิทยานิพนธ์ กศ.ม, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ๒๕๔๓).

ดำรงชีวิตด้วยตนเองได้อย่างมีคุณค่า แม้ว่าจะอยู่ในวัยสุดท้ายของชีวิตก็ตาม เนื่องจากผู้สูงอายุไทยก็ยังจัดได้ว่าเป็นกลุ่มประชากรที่เป็นพลังสำคัญอย่างยิ่ง แทนที่จะเป็นภาระของครอบครัว ชุมชน และสังคมไทย

จากการได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับในการเตรียมตัวในช่วงก่อนเกษียณอายุการทำงาน นั้นทำให้ทราบว่า ควรมีวิธีการในการเตรียมตนเองในการเกษียณอายุการทำงาน ว่าจะมีการเตรียมตัวใช้ชีวิตช่วงเวลาที่เหลืออยู่อย่างไร ให้มีความสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดีที่สุด

เสาหลักที่เป็นที่ยึดเหนี่ยวในการพัฒนาชีวิตด้วยวิถีแห่งปัญญา คุณภาพชีวิตจะมีการพัฒนาจากระดับพื้นฐานสู่ระดับสูงขึ้นได้ ในทางพุทธศาสนาเรียกว่า ภาวนา ^๔ คือ การพัฒนาหรือคุณค่าทางกายภาพ หรือคุณภาพทางกาย ซึ่งก็คือ กายภาวนา คุณค่าชีวิตที่มีต่อความสงบสันติต่อสังคม หรือมีความสามารถในการประสานสัมพันธ์กับผู้อื่นเพื่อความสงบสันติต่อส่วนรวมในสังคม เรียกว่า สิลภาวนา การมีคุณภาพจิต คือ มีสมาธิ มีความปิติปราโมทย์ จิตมีพลัง คือ จิตภาวนา ตลอดจนพัฒนาขั้นสูง คือ ความเข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริง เข้าใจ คุณ โทษ และทางออกที่เรียกว่า ปัญญาภาวนา หรือคุณค่าทางปัญญา

ผู้วิจัยเห็นว่าความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพื่อพัฒนาให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามหลักพุทธศาสนา การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นี้สำคัญที่สุด เพื่อเตรียมสำหรับการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิตหรือการเตรียมจิตใจ ใช้ความรู้ความสามารถทำคุณประโยชน์แก่ผู้อื่น คือสอนให้อยู่อย่างมีความสุข ด้วยการทำคุณประโยชน์ให้แก่สังคมมนุษย์ ที่สมบูรณ์เต็มตามศักยภาพตนทั้งทางกาย ทางจิต ทางสังคม และทางปัญญา

เพื่อให้บุคลากรมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ใช้โอกาสในฐานะมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งแรกในประเทศไทย ได้เตรียมความพร้อมก่อนเกษียณ ให้การดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุข มีความสมบูรณ์ ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ในสภาพแวดล้อมที่ดีด้วยสติปัญญาของตนอย่างแท้จริงหลังจากการเกษียณอายุ

ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์ที่จะศึกษาการเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณอายุตามหลักภาวนา ๔ ของบุคลากรมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนกลาง ศึกษาหลักธรรมทางพุทธศาสนา เพื่อเป็นประโยชน์ต่อความเข้าใจในการใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่าต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ ศึกษาการเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณอายุตามหลักภาวนา ๔ ของผู้บริหารคณาจารย์ และเจ้าหน้าที่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนกลาง

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาระดับและเปรียบเทียบการเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณอายุตามหลักภาวนา ๔ ของบุคลากรมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนกลาง

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาหลักเกณฑ์การเกษียณอายุอย่างมีคุณภาพของบุคลากรมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนกลาง

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๐), หน้า ๓๗.

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ การเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณอายุตามหลักภาวนา ๔ ของบุคลากรมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนกลางเป็นอย่างไร

๑.๓.๒ ระดับและเปรียบเทียบการเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณอายุตามหลักภาวนา ๔ ของบุคลากรมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนกลางเป็นอย่างไร

๑.๓.๓ การเตรียมความพร้อมของผู้บริหาร คณาจารย์ และเจ้าหน้าที่ สำหรับการเกษียณอายุตามหลักภาวนา ๔ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนกลางเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยใช้เครื่องมือที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น เพื่อการเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณอายุตามหลักภาวนา ๔ ของบุคลากรมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนกลาง

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาด้านเนื้อหา คือการศึกษาเอกสาร

๑) เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระไตรปิฎกภาษาบาลี อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา

๒) เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ หนังสือประวัติและแนวคิดทางพุทธศาสนา การเตรียมความพร้อมการเกษียณอายุ หลักธรรม บทความ บทสัมภาษณ์ เอกสารอื่นๆที่เกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ บทความทางวิชาการ

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านประชากร

ประชากร ได้แก่ บุคลากรเจ้าหน้าที่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนกลาง ประจำปีการศึกษา ๒๕๕๗ จำนวน ๒๖๐ รูป/คน

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านตัวแปร

ตัวแปรต้น ได้แก่ เพศ สถานภาพบุคลากรในมหาวิทยาลัย อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษาสูงสุด ระยะเวลาการทำงาน รายได้เฉลี่ยต่อเดือน ตำแหน่งทางการบริหาร

ตัวแปรตาม ได้แก่ ๑) ด้านกาย จำนวน ๑๐ ข้อ ๒) ด้านจิต จำนวน ๑๐ ข้อ ๓) ด้านสังคม จำนวน ๑๐ ข้อ และด้านปัญญา จำนวน ๑๐

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ผู้วิจัยได้กำหนดเวลาในการทำวิจัย ตั้งแต่เดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๕๗ ถึง เดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๕๘ รวมเป็นระยะเวลา ๕ เดือน

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

วัยเกษียณอายุ หมายถึง การยุติ การถดถอย การออกจากสังคม กลุ่มผู้ร่วมงานและชีวิตที่เดินตามเวลาของงาน ภาวะที่บุคคลถอนตัวออกจากงานประจำที่ทำอยู่เมื่ออายุครบกำหนดที่หน่วยงานนั้นกำหนดไว้

ภาวนา ๔ หมายถึงผู้ปฏิบัติหรือผู้ได้ปฏิบัติตามได้แล้วเป็นมีผลดี โดยการปฏิบัติทางด้านกาย ด้านจิต ด้านสังคม และด้านปัญญา เพื่อพัฒนาให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ตามหลักพุทธศาสนา

ด้านกาย หมายถึง ความต้องการ สิ่งจำเป็นของชีวิต เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย เสื้อผ้า สุขภาพแข็งแรงไม่เจ็บป่วยบ่อยครั้ง และมีความมั่นคงในชีวิต การรักษาสุขภาพกาย การเคลื่อนไหว การออกกำลังกาย การพักผ่อน การขับถ่าย การไม่มีโรคประจำตัว

ด้านจิต หมายถึง การได้รับการยอมรับ สามารถปรับตัวและตอบสนองศักยภาพตนเองได้อย่างมีความสุข มีแรงจูงใจ มีความเพียร ความสงบ และความมั่นคงทางอารมณ์ การรักษาสุขภาพใจ การมีจิตใจเอื้ออารีย์ มีปิติปราโมช มีจิตใจตั้งมั่นจดจ่อแน่วแน่ มีอารมณ์ขัน ไม่เครียดแค้นขัดเคือง รู้จักปล่อยวางไม่เก็บเรื่องเล็กน้อยมาคิดกังวล มีใจเมตตาไม่ผูกอาฆาต หรือจองเวรผู้อื่น

ด้านสังคม หมายถึง สภาพแวดล้อมที่อาศัยอยู่, บุคคลมีค่านิยมที่เหมาะสมกับสังคม วัฒนธรรม การเมือง และสิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจ ซึ่งแต่ละบุคคลใช้เป็นรากฐานในการตัดสินใจอันสำคัญของชีวิต มีความสมดุลระหว่างความปรารถนา และความเป็นไปได้ที่จะบรรลุถึงความปรารถนามีจุดมุ่งหมายในชีวิต มีความราบรื่นในครอบครัว

ด้านปัญญา หมายถึง ความสามารถในการพิจารณา ไตร่ตรองเรียนรู้ การตัดสินใจ การแก้ปัญหา ปรับปรุงพัฒนา และปรับเปลี่ยนความเข้าใจ การแก้ปัญหาด้วยความรู้ความเข้าใจ การแสวงหาความรู้ความเข้าใจ เพื่อรับความรู้จากกัลยาณมิตร การรู้จักแสวงหาที่ปรึกษาเพื่อรับแนวทางการเข้าใจโลกและชีวิต

๑.๖ สมมติฐานการวิจัย

เปรียบเทียบการเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณอายุตามหลักภาวนา ๔ ของบุคลากรมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนกลาง จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ผู้วิจัยจึงตั้งสมมติฐานดังต่อไปนี้

สมมติฐานที่ ๑ การเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณอายุตามหลักภาวนา ๔ ของบุคลากรมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนกลาง จำแนกเพศแตกต่างกัน มีการเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณอายุตามหลักภาวนา ๔ แตกต่างกัน

สมมติฐานที่ ๒ การเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณอายุตามหลักภาวนา ๔ ของบุคลากรมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนกลาง จำแนกสถานภาพบุคลากรแตกต่างกัน มีการเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณอายุตามหลักภาวนา ๔ แตกต่างกัน

สมมติฐานที่ ๓ การเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณอายุตามหลักภาวนา ๔ ของบุคลากรมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนกลาง จำแนกอายุแตกต่างกัน มีการเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณอายุตามหลักภาวนา ๔ แตกต่างกัน

สมมติฐานที่ ๔ การเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณอายุตามหลักภาวนา ๔ ของบุคลากรมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนกลาง จำแนกสถานภาพสมรสแตกต่างกัน มีการเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณอายุตามหลักภาวนา ๔ แตกต่างกัน

สมมติฐานที่ ๕ การเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณอายุตามหลักภาวนา ๔ ของบุคลากรมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนกลาง จำแนกระดับการศึกษาสูงสุด แตกต่างกัน มีการเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณอายุตามหลักภาวนา ๔ แตกต่างกัน

สมมติฐานที่ ๖ การเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณอายุตามหลักภาวนา ๔ ของบุคลากรมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนกลาง จำแนกระยะเวลาการทำงานแตกต่างกัน มีการเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณอายุตามหลักภาวนา ๔ แตกต่างกัน

สมมติฐานที่ ๗ การเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณอายุตามหลักภาวนา ๔ ของบุคลากรมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนกลาง จำแนกรายได้เฉลี่ยต่อเดือนแตกต่างกัน มีการเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณอายุตามหลักภาวนา ๔ แตกต่างกัน

สมมติฐานที่ ๘ การเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณอายุตามหลักภาวนา ๔ ของบุคลากรมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนกลาง จำแนกตำแหน่งทางการบริหาร แตกต่างกัน มีการเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณอายุตามหลักภาวนา ๔ แตกต่างกัน

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๗.๑ ทราบปัจจัยการเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณอายุตามหลักภาวนาของบุคลากรมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๗.๒ ทราบระดับการเปรียบเทียบเมื่อปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคลต่างกัน มีการการเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณอายุตามหลักภาวนาของบุคลากรมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๗.๓ การเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณของบุคลากรของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนกลางมีการดำรงชีวิตอยู่กับปัจจุบันอย่างมีความสุข มีความสมบูรณ์ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจตามหลักภาวนา ๔